

Labo S/08 Atlas van de dorpen van Heuvelland

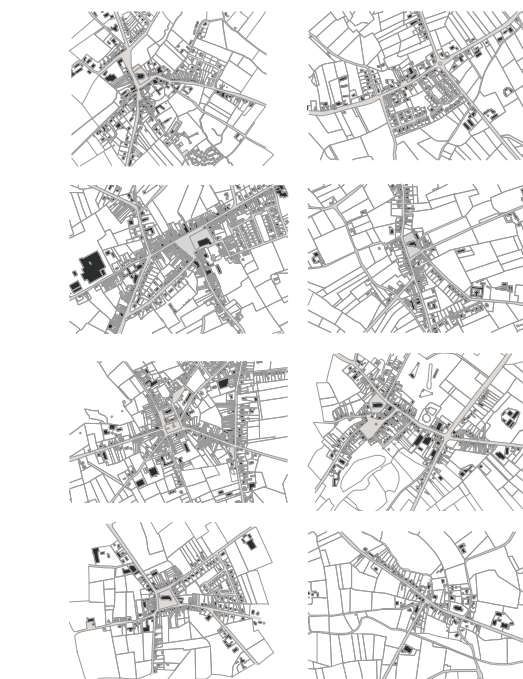
Opdrachtgever: Provincie West-Vlaanderen
Periode: 2008
Medewerkers: P. Uyttenhove, T. Bulckaen, J. Paeleman

Het Labo S kreeg in 2007 van de Provincie West-Vlaanderen de studieopdracht om een kaartenatlas voor de dorpen in Heuvelland op te maken. Deze opdracht betreft een uitbreiding van de basisstudie 'Omgaan met de wederopbouwarchitectuur in de frontstreek '14-'18', gegund aan Labo S in december 2006. De 'Atlas van de dorpen van Heuvelland' vormt een aanvulling op de verzamelde kennis en het ontwikkelde inzicht zoals dit zijn neerslag vond in de basisstudie. Het is de vervollediging van de kaartenreeks die voor Ieper en drie dorpen van Heuvelland in het derde hoofdstuk van de basisstudie werd opgemaakt. Alle dorpen van Heuvelland - Kessel, Westouter, Dranouter, Loker, Klijte, Wulvergem, Nieuwkerke en Wuitschate - zijn nu in deze atlas voorgesteld.

De wederopbouw na de Grote Oorlog bepaalt nog sterk de huidige aanblik van de Westhoek. Van Heuvelland tot Nieuwpoort is toen een samenhangend 'wederopbouwlandschap' ontstaan door het gebruik van een set materialen, bouwtypologieën, stijlen en stedenbouwkundige principes, nauw verbonden met de ideologie en de pragmatiek van het wederopbouwproject. Dit bijzonder gebouwenbestand staat vandaag onder toenemende druk van verbouwingen, nieuw in te planten nieuwbouw of sloop. De lokale overheden willen nieuwe ontwikkelingen een kans geven, maar willen tegelijk het waardevol erfgoed vrijwaren. Labo S maakte in opdracht van de provincie West-Vlaanderen hierover een studie voor de pilotgemeentes Ieper en Heuvelland.

In plaats van het patrimonium te beschouwen als een verzameling

^
Situeringkaart van de dorpen van Heuvelland.

< Plattegronden van Kessel, Wuitschate, Wulvergem, Nieuwkerke, Dranouter, Loker, De Klijte en Westouter.

van individuele stijlobjecten, wordt de wederopbouwarchitectuur opgevat als deel van een gestructureerd (stads) landschap, dat zich kan vernieuwen. Dit is de invalshoek die Labo S aanreikt voor een ruimtelijk beleid.

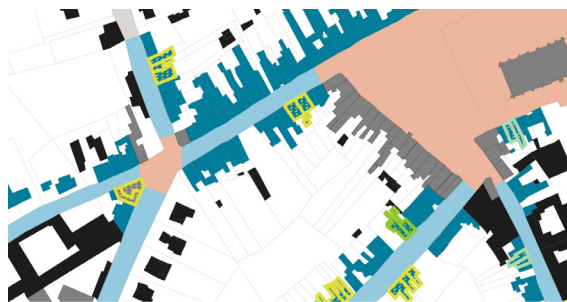
Centraal staat een eenvoudig theoretisch afwegingskader waarin concrete 'erfgoedconflicten' gekaderd worden. Het stelt dat elk gebouw een bepaalde gebruikswaarde, een culturele waarde en een locuswaarde draagt. De drie waarden kunnen onafhankelijk van elkaar groter of kleiner zijn, zowel voor wederopbouwarchitectuur als voor nieuwe architectuur. Het afwegings-

skader laat zo tegelijk toe om bestaande situaties te evalueren en om randvoorwaarden of ambities voor nieuwe ontwikkelingen voorop te stellen. Het wordt duidelijk dat hedendaagse architectuur en stedenbouw hun plaats kunnen vinden in een leesbaar en samenhangend wederopbouwlandschap dat zich verder kan ontwikkelen.

De basisstudie heeft dus tot doel het aanreiken van een richtinggevend en geargumenteed denkkader voor de betrokken overheden om toekomstige bouwaanvragen gefundeerd en objectief te kunnen beoordelen, om de aandacht-

< Kimmel: articulerend gebouw op de hoek van de Reningelstraat en de Polenlaan.

< Nieuwkerke: articulerend gebouw op de hoek van de Seulestraat en de Heirweg.

< Dranouter: landmarks in de Dikkebusstraat.

spunten voor een visievorming rond ruimtelijk beleid te onderkennen en te concretiseren en om keuzes te maken bij het opmaken van RUP's (dit laatste geldt voor Heuvelland). De basisstudie bestaat enerzijds uit beknopt archiefonderzoek om het verhaal van de wederopbouw te schetsen, en anderzijds uit een exploratief onderzoek waarbij de focus ligt op het definiëren van de problematiek en het uitwerken van een methodiek aan de hand van welgekozen representatieve cases. Voor het bepalen van de culturele waarde bij een 'erfgoedconflict' is archief- en literatuuronderzoek noodzakelijk. Het beoordelen van de gebruikswaarde kan hierbij steeds mee opgenomen worden. Om de locuswaarde van een gebouw of gebouwenreeks leesbaar te maken, wordt de stedenbouwkundige wederopbouwstructuur in kaart gebracht. Specifiek voor Heuvelland werd de ruimtelijke structuur van drie dorpen (Kimmel, Westouter en Dranouter) onderzocht in een kaartenreeks.

Ruimtelijke wederopbouwstructuren

De analyse van de ruimtelijke wederopbouwstructuren van het wederopgebouwde landschap heeft de bedoeling een 'stedenbouwkundige structuur' van de wederopbouw te distilleren, die voor het erfgoed- en stedenbouwbeleid vandaag relevant is. De focus ligt hierbij op de wisselwerking tussen de openbare ruimte en de architectuur van de wederopbouw. De mate van openbaarheid van een plek en de positie in de stedenbouwkundige structuur speelde namelijk een sleutelrol in de vormgeving van de wederopbouwarchitectuur. Bovendien bepaalt dit principe tot op vandaag de aanblik van de meeste, zoniet alle, wederopbouwgemeenten. De verschillende deelstructuren die een onderlinge hiërarchie kennen, worden in aparte kaarten verwerkt. Fotoreeksen dienen als visuele ondersteuning voor de architectuur van elke deelstructuur. In sommige gevallen kan de combinatie van de verschillende kaarten aangeven welk element aan een gebouw een uitzondering is of wat de 'regels' van de context volgt. Belangrijker is dat eveneens nagegaan kan worden in welke mate het gebouw structurend is voor de inscenering van het stads- of dorpsweefsel zoals bedoeld bij de wederopbouw.

Bij het onderzoek over de wederopbouwstructuren in de basisstudie zijn volgende kenmerken vastgesteld:

(1) De wederopbouwstructuur is in de studiezones in grote mate behouden. In de dorpskernen van Heuvelland (en in leper) is de teneur van de ruimtewerking en beeldvorming vandaag nog steeds die van de wederopbouwstructuren. Het ligt dus voor de hand om bij elke nieuw-

bouwontwikkeling in het studiegebied een duidelijke positie t.o.v. de wederopbouwstructuur in te nemen.

(2) De ruimtelijke structuren in het wederopbouwlandschap vertonen een duidelijke wisselwerking tussen de openbaarheid van een plek en de vormgeving van de wederopbouwarchitectuur. De tegenstelling in kwaliteit en articulatie van voor- en achtergevels valt bijvoorbeeld sterk op. Doorgaans werd alle aandacht gehecht aan de 'publieke gevel' en weinig aan de 'private gevels'. Het statuut tussen de publieke ruimte en de privéterruimte wordt door de wederopbouwstructuur en door de uitwerking van de architectuur duidelijk. De openbare ruimtes (dorpsplein, dries en kerkhof...) huisvesten het vaakst de landmarks. De architectuur erlangs draagt vaak bij aan de 'présence' van het openbaar domein. Kruispunten en pleintjes werken samen met de sleutelgebouwen om de dorpsstructuur te articuleren.

(3) Met een toename van openbaarheid van een plek krijgt de individuele expressie voorrang op de continuïteit van het weefsel. Er is vast te stellen dat uniforme gevelgehelen vaker in het dorpsweefsel voorkomen dan op de hoofdassen en pleinen. De noodzaak om snel een groot aantal mensen te huisvesten na de vernielingen kon door compositieprincipes zoals herhalingen, spiegelingen en variaties van naast elkaar liggende gebouwen en gevels snel opgelost worden. Deze 'camouflagetechniek' wordt het meest toegepast aan de randen van leper 'intra muros' en in de dorpen.

Ruimtelijke wederopbouwstructuren en locuswaarde als stedenbouwkundige randvoorwaarden

Een gebouw met een hoge locuswaarde werd in de basisstudie gedefinieerd als een gebouw dat de stads- of dorpsstructuur ondersteunt. Bij de evaluatie van de locuswaarde van een gebouw of gebouwenreeks, spreekt het daarom voor zich dat dit gebouw of deze gebouwenreeks geconfronteerd zal worden met de eigenschappen van de betreffende wederopbouwstructuur waar het deel van uitmaakt. Deze eigenschappen fungeren én als aandachtspunten bij een

bouwvergunningbeleid én als richtlijnen voor ontwerpers en dit zowel bij nieuwbouwprojecten als bij verbouwingen. Uiteraard kunnen bij een nieuwbouwproject de voorkomende wederopbouwstructuren aanleiding zijn tot een hoogwaardigere architectuur. De locuswaarde kan dus ook in nieuwbouwprojecten volledig tot zijn recht komen en de wederopbouwstructuur versterken. Voorbeeld: een articulerend gebouw op een kruispunt van twee dorpsstraten wordt vervangen door een

nieuwbouw. Het oorspronkelijke gebouw articuleerde door zijn volumewerking de overgang tussen een hoofddorpsstraat en een kleinere zijstraat. Het stedenbouwkundig verband - het aanbrengen van hiërarchie in straten door een hoekgebouw - zal dan één van de aandachtspunten zijn in de beoordeling van het ontwerp. Voorbeeld: er wordt een bouwaanvraag voor een gevelaanpassing van een gebouw van een pleinwand gevraagd. De architecturale kwaliteit van de bestaande gevel is matig en mag vervangen worden. De ruimtelijke eigenschappen van de pleinwanden kunnen richtlijnen bieden voor een nieuw ontwerp, dat de wederopbouwstructuur gaat onderbouwen en versterken.

Exploratieve atlas voor Heuvelland

De atlas is opgemaakt als een exploratief document. Hierbij zijn de wederopbouwstructuren in hun actuele toestand in kaart gebracht. Aan de hand van verschillende plaatsbezoeken en met behulp van historische documenten werden de kaarten opgemaakt. Als onderlegger werd de laatste versie van de kadasterplannen gebruikt. De atlas kan als werktuig dienen om vandaag nieuwe bouwaanvragen te positioneren en om toekomstige bouwprojecten of stadsontwerpen te kaderen. Straten of gebouwen categoriseren in aparte types is daarvoor nuttig. Nochtans zijn er een aantal twijfelgevallen, die net tussen twee categorieën vielen. Een arbitraire keuze was dan niet uitgesloten.

Omgaan met de definities en de eigenschappen

De hiervoor beschreven definities en eigenschappen die de gebouwen en straten categoriseren in aparte types is een onontbeerlijke stap in het lezen van de wederopbouwstructuren in de dorpen. Dit betekent echter niet dat er geen twijfelgevallen waren, of dat gebouwen met kenmerken uit bijvoorbeeld de hoofdstructuur niet in de secundaire structuur zouden kunnen voorkomen en omgekeerd. De principes voor de categorieën zijn sterk sturend, maar niet rigide. De enkele 'cross-overgevallen' brengen dan ook in geen geval de leesbaarheid van de structuren in het gedrang.

In Kimmel vinden we bijvoorbeeld op de hoek van de Reningelstraat en de Polenlaan het voormalige gemeentehuis dat een duidelijk articulerend gebouw is. De rooilijn van de straathoek ertegenover is zelfs aangepast (1924) om een duidelijk perspectief op dit gebouw te creëren. We hebben dit gebouw gecatalogeerd als articulerend gebouw. De openbare ruimte van het kruispunt is hier duidelijk deel van de hoofdstructuur. De bebouwing aan de overzijde van het

kruispunt is echter weinig uitgesproken en maakt deel uit van de secundaire bebouwing.

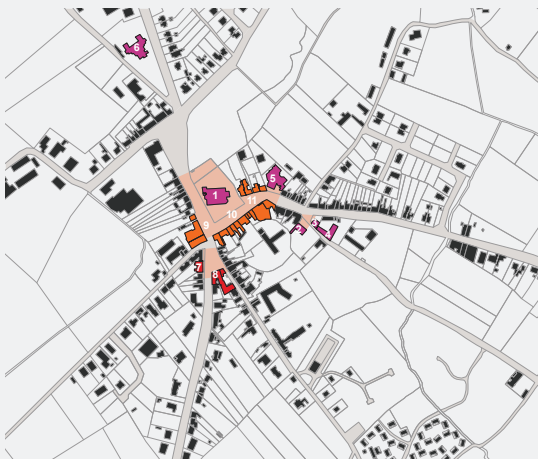
In Nieuwkerke beëindigt het hoekgebouw tussen de Seulestraat en de Heirweg duidelijk het lange perspectief vanaf de Markt in de richting van de Heirweg; het markeert als articulerend gebouw (bebouwing van de hoofdstructuur) dit kruispunt door zijn volumewerking en geveloriëntatie en vormt de overgang naar de gabarieten van de aanliggende straten. De architecturale kenmerken van dit gebouw zijn echter overduidelijk die van de uniforme gevels (variatie, herhaling, spiegeling), die bijna uitsluitend voorkomen bij de bebouwing van de secundaire structuur.

In Dranouter vinden we langsheen de Dikkebusstraat, dat duidelijk deel uitmaakt van de secundaire structuur, verschillende landmarks terug: de pastorie, het voormalige gemeentehuis, de voormalige schoolmeesterswoning en de school. De wat vreemde inplanting van deze landmarks in het dorpsweefsel doet vragen rijzen over de vroegere situatie van de Dikkebusstraat en de aansluiting ervan op het Planciusplein en welk statuut deze weg en de bebouwing nu hebben of kunnen krijgen.

HOOFDSTRUCTUREN

GEBOUWEN VAN DE HOOFDSTRUCTUREN

LANDMARK

ARTICULEREND
GEBOUW

PLEINWAND

UNIFORMITEIT VAN GEVELS

HERHALING

VARIATIE

STRAATRUIMTE	■	BEBOUWING	■	LANDMARK	■	HERHALING	■
HOOFDSTRUCTUUR	■	GEBOUWEN VAN DE HOOFDSTRUCTUREN	■	ARTICULEREND GEBOUW	■	SPIEGELING	■
SECUNDAIRE STRUCTUUR	■	GEBOUWEN VAN DE SECUNDAIRE STRUCTUREN	■	PLEINWAND	■	VARIATIE	■